

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΑΡ. 6

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ

ΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ
ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ
(17ος - 18ος αιώνας)

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1990

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΑΡ. 5

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ

ΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ
ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ
(17ος - 18ος αιώνας)

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1990

Το Μεσολόγγι είναι μιά Βενετία και το Αιτωλικό το ίδιο. Τόσο όσοι έχουν γνωρίσει τη μητρόπολη της Αδριατικής και τις αποικίες της αλλά και η ίδια ιστορική πείρα μας καθοδηγούν να κατανοήσουμε γιατί οι Βενετοί επιζητούσαν τους μικρούς κόλπους και περισσότερο τα αβαθή νερά. Κτισμένη η ίδια η πρωτεύουσα του βενετικού κράτους σε πασσάλους, σε τενάγη, είχε έτσι στηρίξει η πόλη αυτή την ασφάλειά της στη θάλασσα και στην αδυναμία των μεγάλων σκαφών να πλεύσουν στη θαλάσσια περιοχή της. Για τους λόγους αυτούς οι Βενετοί δεν αναζητούσαν ηπειρωτικές ενδοχώρες αλλά ασφαλή αγκυροβόλια, κολπίσκους και λιμνοθάλασσες. Η Πάργα, η Πρέβεζα, η Ναύπακτος πληρούν αυτές τις προϋποθέσεις και από πολύ νωρίς, από την Τέταρτη Σταυροφορία, η Βενετία επιδίωξε να τις καταλάβει και το κατόρθωσε, όπως και σε άλλες περιοχές.

Το Μεσολόγγι, με την ενδοχώρα του που είναι το Αιτωλικό, διέθετε τις ίδιες φυσικές προϋποθέσεις και, όταν οι ιστορικές συνθήκες το επέτρεψαν και το επέβαλαν, εισήλθε και αυτό στη σφαίρα των βενετικών ενδιαφερόντων. Πράγματι, το Μεσολόγγι δεν μνημονεύεται παρά μόνο όταν η στρατηγική του θέση αναδείχθηκε με τη ναυμαχία της Ναυπάκτου. Και η σημασία αυτή θα γίνεται με την πάροδο του χρόνου όλο και πιο έντονη και θα ελκύσει σε αυξανόμενο βαθμό τη βενετική προσοχή, καθώς η λοιπή Ανατολή περνούσε στα χέρια των Τούρκων. Όσο τα παράλια της Εγγύς Ανατολής, η Κύπρος, οι ακτές της Μ. Ασίας παρείχαν πλούσια τα προϊόντα τους και είχαν τα λιμάνια τους ανοικτά, η Αδριατική και το Ιόνιο δεν είχαν ιδιαίτερη σημασία για τους Δυτικούς και ειδικότερα για τους Βενετούς. Οι τελευταίοι, όταν από τα μέσα του 17ου αιώνα αρχίζουν να κλονίζονται στο Αιγαίο και στις ανατολικότερες θάλασσες, τότε επιζήτησαν περισσότερη και σταθερότερη διείσδυση στη Δυτική Ελλάδα.

Η οθωμανική κυριαρχία στην Αιτωλοακαρνανία άρχισε στα 1385. Οι Τούρκοι το 1387 θα περάσουν στην Ανατολική Στερεά, αλλά μόλις το 1393 θα κατακτηθούν η Λαμία και η Άμφισσα. Ωστόσο οι Βυζαντινοί ή το Δεσποτάτο του Μυστρά πρόσκαιρα επανήλθαν στην περιοχή και μόλις το 1460 θα κυριευθεί τελικά ο χώρος. Θα παραμείνει μόνο η Βόνιτσα προς βορρά, που θα γίνει τουρκική το 1479 (για να επανέλθει αργότερα στους Βενετούς), και η

Ναύπακτος που θα πέσει το 1499. Το Σαντζάκι του Κάρλελι (από τον Κάρολο Τόκκο), αρχικά με έδρα το Αγγελόκαστρο και από τα τέλη του 17ου αι. το Βραχώρι είχε τον 18ο αιώνα έξι καζάδες: του Αγγελόκαστρου, του Βραχωρίου, του Ξηρόμερου, του Βάλτου, του Αιτωλικού και του Μεσολογγίου.

Η Τουρκοκρατία διακόπηκε απότομα με την εκστρατεία του Φραγκίσκου Μοροζίνη στα 1684. Μετά την κατάκτηση της Λευκάδας (10 Αυγούστου 1684) και των γειτονικών μικρών νησιών (Σκορπιός, Μεγανήσι, Καστός, Κάλαμος) ο βενετικός στόλος πραγματοποίησε απόβαση στη νησίδα του Πεταλά. Από εκεί ο βενετικός στρατός (1700 Βενετοί, 1000 Μαλτέζοι και 300 του Παπικού κράτους, όπως και 1500 Κεφαλονίτες και χωρικοί από την περιοχή του Αστακού) προχώρησε στην Ακαρνανία και στην Αιτωλία και μέσα σε δέκα ημέρες το Ζαπάντι, το Αγρίνιο, τα Καλύβια, το Αγγελόκαστρο και το Νεοχώρι λεηλατήθηκαν και οι Τούρκοι απομακρύνθηκαν. Παρά την τρομοκρατία, το Αιτωλικό και το Μεσολόγγι δεν λεηλατήθηκαν, αλλά κατέβαλαν μεγάλο ποσό. Οι τοπικοί αρματολοί, ο Αγγέλης Σουμιλάς (από τα Γιάννινα), ο Χορμόπουλος (από τα Άγρια), ο Πάνος Μεϊντάνης (από την Ακαρνανία), όπως και ναυτικοί (ο Ευστάθιος Ρωμανός-Μανέτας που ήταν αληθινός πειρατής, π.χ.) βοήθησαν τις βενετικές δυνάμεις. Με την νέα κατάσταση που διαμορφώνεται στον Αμβρακικό και στον Κορινθιακό κόλπο το Μεσολόγγι βρίσκει το ιστορικό του στίγμα στον χώρο και γίνεται στο εξής το σημείο αναφοράς, σε συνάρτηση με τη Λευκάδα και την απέναντι Πάτρα, καθώς χερσαία και θαλάσσια αποκτά στρατιωτική σημασία, που πριν δεν είχε.

Η δεύτερη Βενετοκρατία στον Μοριά έδωσε στην όλη περιοχή της νότιας Στερεάς Ελλάδας μιά άλλη προοπτική και διάσταση. Οι Βενετοί, γιά να κρατήσουν την περιοχή αυτή (του Μοριά), έπρεπε να ελέγχουν και την άλλη (βόρεια) πλευρά του Κορινθιακού κόλπου και η επιτήρηση αυτή έφθανε μοιραία ως τη Λευκάδα, το νησί-κλειδί γιά τον Αμβρακικό κόλπο. Από την Άρτα και τον Καρβασαρά εκκινούσε η νοητή γραμμή ως τη Ναύπακτο και από κει ως το Αιτωλικό (Nafplio) και στο Μεσολόγγι και στον Αστακό (Δραγαμέστο). Αυτή η ευρύτερη περιοχή αποτελούσε πιά ένα νευραλγικό χώρο γιά τους Βενετούς, που δεν μπορούσαν να εισχωρήσουν πλέον στο Αιγαίο, όπως γινόταν πολύ παλαιότερα. Αν το "μάτι της Ανατολής" ήταν πρωτύτερα τα Κύθηρα, από τα

τέλη του 17ου αιώνα το παρατηρητήριο αυτό μετατίθεται στην άκρη της Δυτικής Στερεάς, στην είσοδο του Κορινθιακού, δίπλα στα Δαρδανέλια του Μοριά, όπως ονομαζόταν το Ρίο-Αντίρριο. Το Μεσολόγγι βρίσκεται ακριβώς στη μία άκρη του τριγώνου Ζακύνθου-Κεφαλονιάς και Κορινθιακού.

Από το 1684 ως το 1699 η νοτιοδυτική και δυτική Στερεά Ελλάδα διοικητικά είχε δύο κέντρα: α) Την Πρέβεζα, που ήλεγχε το στόμιο του Αμβρακικού και τη νότια ακτή της Ηπείρου ως το χωριό του Λούρου. β) Την Βόνιτσα που η δικαιοδοσία της έφθανε στο Μεσολόγγι. Οι διοικητές της Βόνιτσας ήταν Έλληνες: Άγγελος Δελλαδέτσιμας, Θωμάς Δελλαδέτσιμας, Γιώργος Μόρμορης, Αναστάσιος Μεταξάς, Ιωάννης Λουδορέκας. Όλο αυτό το διάστημα οι επιδρομές των Τούρκων δεν σταματούν και ο βενετικός στρατός εκτελεί επανειλημμένες επιχειρήσεις πέρα από τη Ναύπακτο, το Βραχώρι και το Αιτωλικό ή ακόμη μακρύτερα από τη βενετοκρατούμενη περιοχή, προς τη Θήβα, τη Λιβαδιά και τη Λαμία.

Στον βενετικό χώρο υπήρχαν δύο σώματα: Η *guardia* (φρουρά) και οι *cernide* (πολιτοφύλακες). Την πρώτη αποτελούσαν ξένοι (Δαλματοί, Κροάτες, Αλβανοί, αλλά και Ναπολιτάνοι, Κορσικανοί και άλλοι Ιταλοί) και Βενετοί, που διηρημένοι σε λόχους έφθαναν στους 160-185. Η πολιτοφυλακή είχε ντόπιους, ενώ τα στελέχη ήταν Επτανήσιοι ή μη Έλληνες. Το φρούριο της Πρέβεζας ήταν η έδρα του Γενικού Διοικητή όλης της περιοχής. Το κάστρο αυτό είχε κτιστεί από τους Τούρκους, αλλά οι Βενετοί επέφεραν σημαντικές βελτιώσεις. Οι Τούρκοι είχαν χρησιμοποιήσει τις πέτρες της Νικόπολης, αλλά οι Βενετοί, με την επίβλεψη ικανών μηχανικών, προσέδωσαν καλύτερη όψη και στο εσωτερικό έκτισαν νοσοκομείο, αποθήκες και νέους στρατώνες. Η στερέωση του κάστρου έγινε με πασσάλους, γιατί το έδαφος είναι προσχωσιγενές. Το φρούριο δεν είχε μόνο αποστολή ν' αναχαιτίζει από ξηρά τις τουρκικές επιδρομές, αλλά ήταν το ορμητήριο των πολεμικών πλοίων που προστάτευαν τον Αμβρακικό. Συχνά πειρατές (κυρίως από τη Δαλματία και γνωστοί ήταν οι Δουλτσινιώτες) εισέβαλλαν στην περιοχή και κούρσευαν πλοία ή παραθαλάσσιους οικισμούς. Ακόμη και Τούρκοι πειρατές έφθαναν ως τον Αμβρακικό, έχοντας ως συνεργάτες άλλους που κατέβαιναν από τον Λούρο και τον Άραχθο με πλοιάρια, καθώς τότε τα ποτάμια αυτά είχαν άφθονα νερά και ήταν πλωτά. Ο

Έκτακτος Προβλεπτής της Πρέβεζας είχε υπό την ευθύνη του όλη τη θαλάσσια περιοχή από το Μεσολόγγι ως την Πάργα. Μικρός στόλος από μόλις τρία караβάκια (μιά φελούκα και δύο μπριγκαντίνια) εκτελούσε περιπολία στις ακτές και τις σχετικές δαπάνες επωμίζονταν οι κάτοικοι των παραλίων, δηλαδή ένα είδος φορολογίας.

Στόν Βάλτο και στο Ξηρόμερο υπήρχε ειδικό σώμα, η *Compagnia colonella* (δηλ. υπό τη διοίκηση συνταγματάρχη), αποτελούμενο κυρίως από Επτανήσιους. Η συντήρηση των στρατευμένων αυτών στηριζόταν αποκλειστικά στους ντόπιους, που ασφαλώς υφίσταντο καταπίεσεις. Για να αμβλύνουν την κατάσταση αυτή οι Βενετοί το 1689 εισήγαγαν τον διορισμό σε κάθε χωριό αρχηγού (*capo*), που αυτός συγκέντρωνε τον κατά περίπτωση αριθμό χωρικών για την αντιμετώπιση κακοποιών ή άλλων κινδύνων. Ίσως αυτοί οι αρχηγοί να είναι μιά μορφή αρματολισμού (υπό βενετική διοίκηση), όπως ακόμη θα μπορούσε να δεχθεί (ή να υποθέσει βάσιμα) κανείς ότι αυτό το σύστημα υπήρχε ήδη στην προηγούμενη τουρκική περίοδο. Αυτό το γεγονός ενισχύεται από τη μαρτυρία μιάς εξελιγμένης μορφής αυτοδιοίκησης. Έτσι στην περίπτωση του Μεσολογγίου, του Αιτωλικού, της Γαβαλούς, της Γουριάς, και των Μαγουλών μνημονεύονται οι *grīmatī*, ενώ στο Δραγαμέστο, στη Βογκίστα και στη Μουλάκα οι ίδιοι καλούνται *vecchi*.

Στο Μεσολόγγι και στο Αιτωλικό είχαν αναπτυχθεί μορφές κάποιας αστικοποίησης, με την παρουσία εμπορών και τεχνιτών. Συγκεκριμένα, μνημονεύονται σιδηρουργοί, που και εμπορεύονται τα είδη τους και φθάνουν ως την Κωνσταντινούπολη. Στα δύο αυτά παραπάνω μεγάλα αστικά κέντρα το εμπόριο της σταφίδας, του λαδιού και του κρασιού απέδιδε πολλά έσοδα, όπως επικερδής ήταν η αλιεία και η απασχόληση στο ναυτικό επάγγελμα. Ο Τούρκος περιηγητής Εβλιά Τσελεμπή επισκέφθηκε στα 1668 την περιοχή και βρήκε στο Μεσολόγγι 300 κεραμοσκεπή οικήματα και στο Αιτωλικό 200 οικίες. Οι περισσότεροι Τούρκοι μιλούσαν μόνο ελληνικά και είχαν Ελληνίδες γυναίκες. Οι Έλληνες ήταν έμποροι και οι Τούρκοι αγρότες.

Οι Βενετοί προσπάθησαν ν' αναπτύξουν την οικονομική ζωή θεσπίζοντας τρία βασικά μέτρα: 1) Να φορτώνονται εμπορεύματα σε όλα τα λιμάνια (και στα μικρότερα) με την πληρωμή μόνο του δασμού 4%. Με τον τρόπο αυτό δεν

υπήρχε κάποια πύση στους ναυτικούς-εμπόρους να προσφεύγουν στα λιμάνια της Πρέβεζας ή της Λευκάδας. 2) Οι κάτοικοι να προμηθεύονται δωρεάν ξυλεία από τα δάση της Πρέβεζας-Βόνιτσας, ώστε να υποβοηθηθεί η δημιουργία ναυτικού. 3) Να μην καταβάλλεται ο φόρος διέλευσης (transito) από τα λιμάνια της Πρέβεζας και της Λευκάδας. Με τον τρόπο αυτό δινόταν η δυνατότητα στα μικρά λιμάνια, όπως της Ζαβέρδας, Κανδήλας, Δραγαμέστου, Πεταλάς, Κατοχής, ν' αποκτήσουν εμπορική κίνηση και οικονομική επιφάνεια, καθώς δεν υπήρχε επιβάρυνση από την μεταφορά των εμπορευμάτων από πλοίο σε πλοίο. Από την τελευταία ιδίως ρύθμιση, αλλά και από τις άλλες δύο, ωφελήθηκαν και τα μεγάλα λιμάνια, Μεσολογγίου και Ναυπάκτου. Στο τελευταίο αποδόθηκε μάλιστα από το 1699 ιδιαίτερη σημασία από τη βενετική διοίκηση, πράγμα που υποδηλώνει το ενδιαφέρον και για τα προϊόντα της Ανατολικής Στερεάς. Τα μέτρα για την τόνωση της ναυτιλίας και κυρίως η χορήγηση δωρεάν ξυλείας ώθησαν τους ντόπιους στην ναυπήγηση πλοίων διαφόρου μεγέθους και σ' αυτό το γεγονός θα πρέπει ν' αποδοθεί η κατοπινή άνθιση της μεσολογγίτικης ναυτιλίας και τότε πιστεύουμε ότι τέθηκαν οι βάσεις της ναυτικής εκπαίδευσης των κατοίκων.

Οι Βενετοί δεν άλλαξαν το καθεστώς της αγροτικής ιδιοκτησίας της προϋπάρχουσας τουρκικής περιόδου, χωρίς αναδασμό ή αλλαγή καλλιεργειών. Η εκμίσθωση ήταν ο συνήθης τρόπος για την είσπραξη των φόρων, ενώ τα μοναστήρια είχαν ευνοϊκότερη μεταχείριση, καθώς κατέβαλλαν μόνο τη δεκάτη. Από τα προϊόντα της Δυτικής Στερεάς (κυρίως Αιτωλικού και Μεσολογγίου) οι Βενετοί τονίζουν την καλή ποιότητα της σταφίδας, που κατά τον περιηγητή Σρον είναι ωραία σε εμφάνιση και δύο φορές πιά χοντρή από της Ζακύνθου. Το αλάτι εξαγόταν και στη Βενετία, όπου όμως εθεωρείτο κατώτερης ποιότητας σε σύγκριση με εκείνο της Ν. Ιταλίας, και ειδικά της Barletta. Από τις αλυκές Μεσολογγίου-Αιτωλικού μέρος μόνο έφτανε προς Κεφαλονιά και Κέρκυρα, ενώ το μεγαλύτερο τμήμα εχρησιμοποιείτο στην ντόπια τυροκομία. Τα ορεινά μέρη εξήγαγαν μεγάλες ποσότητες βελανιδιών, μαλλί, κερί και μέλι. Αν και η Πρέβεζα αναφέρεται ως ο μόνος εξαγωγέας αυγοτάραχου, ωστόσο μπορούμε να υποθέσουμε βέβαια ότι αυτό το προϊόν θα παραγόταν και θα εξαγόταν και από το Μεσολόγγι, έστω μέσω Πρέβεζας. Πάντως στα τέλη του 17ου και τον

18ο αιώνα υπάρχει η μνεία εμποροπανήγυρης και στο Μεσολόγγι, πράγμα που δεν ξενίζει, γιατί σ' αυτό βοηθούσε το λιμάνι και η εσωτερική πλούσια πεδιάδα. Το 1698 ο Γενικός Προβλεπτής Βαρθολομαίος Κονταρίνι έγραφε για το Μεσολόγγι και το Αιτωλικό ότι είναι "οι πιο προσοδοφόρες περιοχές" (le plus umbertose), άρα με προϊόντα υψηλής ζήτησης.

Για την περιοχή Αιτωλικού, Μεσολογγίου και Γουριάς το ποσό της άμεσης φορολογίας ήταν από το 1684 ρεάλια 4.000 το χρόνο. Το ποσό αυτό κάλυπτε τις δαπάνες για τα στρατιωτικά σώματα που φύλασσαν την όλη περιοχή. Πρόσθετες φορολογικές υποχρεώσεις ήταν η δεκάτη του κρασιού, του λαδιού, της σταφίδας, όπως και το 4% από τα ιχθυοτροφεία, τις αλυκές και την καλλιέργεια των δημοσίων κτημάτων. Από τους στατιστικούς πίνακες της περιόδου 1687-1688 και 1690 διαπιστώνουμε ότι το ταμείο Μεσολογγίου-Αιτωλικού ήταν αρκετά πλουσιότερο από της Βόνιτσας, του Ξηρόμερου, ακόμη και της Λευκάδας αναλογικά. Έτσι καταφαίνεται ότι η περιοχή αυτή του νοτιότερου άκρου της Ελλάδας ήταν σε βαθμό υψηλό ανεπτυγμένη εμπορικά και αγροτικά.

Το 1689-90 το Μεσολόγγι υφίσταται μία πρώτη, θα λέγαμε, καταστροφή (η επόμενη θα γίνει το 1770), όταν ο Λιμπεράκης Γερσακάρης καίει την πόλη και αιχμαλωτίζει κατοίκους, για να σταματήσει την υποστήριξη των ντόπων προς τους Βενετούς. Τότε το Αιτωλικό κατορθώνει ν' αποκρούσει τις επιθέσεις χάρη στη βοήθεια που πρόσφεραν βενετικά πλοίαρχα (τρεχαντήρια), που εισχωρούσαν στη λιμνοθάλασσα. Βέβαια, οι Βενετοί δεν ήταν κυρίαρχοι με συγκεντρωμένη συμπεριφορά. Όπως ομολογεί ο Ιερώνυμος Πριούλης "έτσι κατήντησαν οι υπηκόοί μας, χειρότεροι από τους σκλάβους". Στα 1690 οι κάτοικοι της σημερινής Αιτωλοακαρνανίας γράφουν στον ίδιο προβλεπτή σχετικά με τις βιαιοπραγίες των Επτανησιακών στρατιωτικών σωμάτων, που στελεχώνουν τον βενετικό στρατό: "μας φθάνουν τα κακά όπου έχουμεόπου κάμνουν τόσες κλεψίαις και αρπαγαίς..... Ημείς ευρισκόμεσθιν εις πολλά βάσανα των Τούρκων και δεν ημπορούμεν να έχουμε και αυτουμένων τες πείραξες ...". Πολλοί κάτοικοι της Στερεάς έφυγαν για τον Μοριά και συγκεκριμένα: από το Μεσολόγγι 43 οικογένειες, από το Αιτωλικό 74, από το Ξηρόμερο 63. Από την περιοχή Αιτωλικού-Μεσολογγίου αναφέρονται ονομαστικά οι οικογένειες:

Ανδρουτσοπούλου, Αντωνοπούλου, Δεβρέση, Ζελούκη, Κόντου, Κουκαβά, Κρυονερίτη, Μαστρογιαννοπούλου, Μαυρομάτη, Μουσουριώτη, Μπακάκου, Ξάνθη, Σαροπούλου, Σγουδεροπούλου, Σταματενά, Στρίμη, Φιλάνδρου και Χαριτογιώργου.

Το 1714 οι Τούρκοι κήρυξαν τον πόλεμο κατά της Βενετίας. Η Ναύπακτος είχε περάσει το 1701 στα τουρκικά χέρια. Η "αρτιγενής" πόλη του Μεσολογγίου, όπως την αναφέρει ο Αραβαντινός στη "Χρονογραφία" του, θα υποστεί αρκετά δεινά. Ωστόσο η νέα τουρκική κατοχή τελικά επέφερε μικρή αλλαγή στην όλη οικονομική ζωή της περιοχής. Με τα μικρά τους σκάφη οι Μεσολογγίτες συνεχίζουν τις μεταφορές μέσα στο Ιόνιο Πέλαγος και βοηθούν τους Βενετούς και Γάλλους εμπόρους στη φόρτωση και εκφόρτωση των εμπορευμάτων στα λιμάνια, κυρίως προς και από την Κέρκυρα. Οι Τούρκοι δεν επέβαλαν πολύ πιεστική φορολογία, καθώς η περιοχή υπαγόταν στο Μέγα Βεζύρη, στον οποίο πληρωνόταν φόρος κατ' αποκοπή και με τον τρόπο αυτό ο τόπος δεν υφίστατο την άμεση καταπίεση του ντόπιου διοικητή. Ενώ στην περίοδο της προηγούμενης τουρκικής κατοχής η περιοχή του Μεσολογγίου είχε έσοδα σχεδόν ίσα με την περιοχή των Σαλώνων, από τα μέσα του 18ου αιώνα (μετά την βενετική περίοδο) η ίδια περιοχή πέρασε σε άνθηση. Ο Γάλλος πρόξενος της Άρτας πράγματι εκφράζει το φόβο του για τον ανταγωνισμό των μεσολογγίτικων καραβιών και την απώλεια κερδών από τη γαλλική ναυτιλία. Η Ναύπακτος από το 1740 αρχίζει να παρακμάζει, πράγμα που γίνεται πιά έντονο κυρίως μετά το 1774 και οι δραστηριότητες του λιμανιού της περνούν στο Μεσολόγγι, που το 1735 είχε γίνει έδρα Γάλλου υποπρόξενου.

Για την ακμή του αυτή το Μεσολόγγι γίνεται το μήλο της έριδας ανάμεσα στο υποπροξενείο της Πάτρας και το προξενείο της Γαλλίας στην Άρτα. Ως τα 1735 το Μεσολόγγι υπαγόταν στην Πάτρα και μόνο τότε πέρασε στο προξενείο της Άρτας, που είχε ιδρυθεί ήδη το 1702. Τη μεσολογγίτικη ναυτιλία βοήθησε καίρια ένα μέτρο που έλαβε το 1762 ο πασάς των Ιωαννίνων. Με την απόφαση αυτή τα καράβια που είχαν υψωμένη τη γαλλική ή άλλη ευρωπαϊκή σημαία υποχρεώνονταν να πληρώνουν πρόσθετο αυξημένο τελωνιακό φόρο. Έτσι, τα ξένα πλοία βρέθηκαν να καταβάλλουν δύο δασμούς, στους Τούρκους και στον Γάλλο πρόξενο και οι έμποροι από τότε προτιμούσαν τα μεσολογγίτικα, που

είχαν μόνο την επιβάρυνση του τουρκικού φόρου και επομένως ανταγωνιστικότερα ναύλα.

Το σιτάρι υπήρξε το περιζήτητο προϊόν για τους Δυτικοευρωπαίους. Όχι μόνο οι Γάλλοι, αλλά και οι Ιταλοί (Γενοβέζοι, Ναπολιτάνοι και Σικελοί) στο Δραγαμέστο, στα Σάλονα, στα Άσπρα Σπίτια, στο Μεσολόγγι, στα Πεζούλια παίρνουν μαλακό ή σκληρό σιτάρι (από το Μεσολόγγι εξάγεται σκληρή ποιότητα) και ο ανταγωνισμός συντελούσε στην αύξηση της τιμής. Ένα άλλο φορτίο πολύ προσοδοφόρο ήταν η ξυλεία. Από το 1750 και κυρίως από το 1762 τα μεσολογγίτικα καράβια είναι σχεδόν τα μόνα που μεταφέρουν ξυλεία στη Γαλλία (Τουλόν). Από τα δάση του Αιτωλικού-Μεσολογγίου (Γαλατάς, Νεοχώρι, Κρυονέρι, Λεσίνι, Κατοχή) εξαγόταν ξυλεία βιοτεχνική (βαρελοποιία) και οικοδομική ή για οικιακή χρήση, ενώ από την Ήπειρο και τη Βόρεια Αχαρνανία προερχόταν ναυπηγική ξυλεία. Ο Γάλλος πρόξενος της Άρτας Bouille στα 1763 ομολογεί ότι τα πλοία αυτά διακινούσαν τον μεγαλύτερο όγκο εμπορευμάτων της περιοχής, αν και η κακή συντήρησή τους από υγειονομική άποψη εγκυμονούσε κινδύνους. Η εγκατάσταση στο Μεσολόγγι του Βενετού προξένου Σπυρίδωνα Βαρότση υπήρξε καθοριστική. Αυτός βοήθησε την ντόπια ναυτιλία χορηγώντας βενετικά πιστοποιητικά, που επέτρεπαν στους ναυτικούς να μην πληρώνουν πρόσθετο φόρο όταν περνούσαν από την Πρέβεζα. Εξάλλου τα πλοία προσπαθούσαν να υψώνουν την οθωμανική ή άλλη (ευρωπαϊκή) σημαία ανάλογα σε ποιο λιμάνι αγκυροβολούσαν, για να πληρώνουν τον χαμηλότερο φόρο κατά περίπτωση.

Ένα έγγραφο, που τελευταία εντοπίσαμε στα βενετικά αρχεία, μας κάνει γνωστή την εγκατάσταση και λειτουργία Μεσολογγίτη προξένου (θα τον ονομάζαμε καλύτερα πράκτορα) στην Κέρκυρα. Συγκεκριμένα, ο Γενικός Προβλεπτής της Θάλασσας (με έδρα την Κέρκυρα) με απόφασή του της 29 Ιουνίου 1751 χορήγησε την άδεια στους εμπόρους, που έχουν βάση τους το Μεσολόγγι, να έχουν δικό τους console, τον έμπορο Zuanne Dado, στο νησί. Αυτός είχε το δικαίωμα να εισπράττει από κάθε μεσολογγίτικο καράβι, που ξεφόρτωνε στην Κέρκυρα, ενάμισυ δοχείο (secchio) κρασιού ή μισό στάρο σιταριού (1 στάρο: 83 λίτρα). Εάν το καράβι ήταν απλώς διερχόμενο από την Κέρκυρα, τότε ο πρόξενος λάμβανε ένα στάρο σιταριού. Ο Bozzi, πρόξενος των

οθωμανών υπηκόων στην Κέρκυρα, διαμαρτυρήθηκε για την προνομιακή θέση των Μεσολογγιτών, αλλά δεν φαίνεται να κατόρθωσε να ακυρώσει την σχετική απόφαση.

Η ακμή του μεσολογγίτικου εμπορικού ναυτικού ως τα 1774 υπήρξε ανοδική. Οι Έλληνες παίρνουν ως συνεταίρους ακόμη και Τούρκους, για να καταφέρνουν να κρατούν χαμηλά ναύλα και να έχουν την τουρκική εύνοια. Αν και είχαν αντιπάλους τους Γάλλους, Άγγλους, Ραγουζαίους και άλλους Ιταλούς οι Μεσολογγίτες αυξάνουν αντί να μειώνουν τον στόλο τους, ενώ οι κάτοικοι του Αιτωλικού μπαίνουν κι αυτοί στον συναγωνισμό και στα 1764 διαθέτουν 25 καράβια. Απομένει να ερευνηθούν ακόμη τα αρχεία των παραθαλάσσιων πόλεων της Αδριατικής (όπως η Αγκώνα, η Σενιγάλια, η Ραγούζα) ή της Δ. Μεσογείου, όπως το Λιβόρνο (όπου μαρτυρείται ο μεσολογγίτικος εμπορικός οίκος των Βάλβη), η Μασσαλία και η Γένοβα, για να εμπλουτισθούν οι γνώσεις μας και να διαφοροποιηθούν οι πηγές μας. Η πτώση της Βενετίας στα 1797 υπήρξε μοιραία και για την περιοχή, καθώς οι Βενετοί παρείχαν κάποια εγγύηση απέναντι στον αδίστακτο αγγλικό και γαλλικό ανταγωνισμό. Η παρουσία του Αλή Πασά θα επισφραγίσει απλώς ως ένα μεγάλο βαθμό αυτή την πραγματικότητα. Οι ελεύθεροι ναυτικοί και αλιείς του Μεσολογγίου (οι σκάπουλοι, μιά βενετική λέξη που ακόμη επιζεί, όπως η άλλη ονομασία "μπουρανέλοι", σε χρήση στη Πρέβεζα-Βόνιτσα-Λευκάδα) θα χάσουν τότε τον ευρύ ορίζοντά τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(Στις νεώτερες μελέτες ανευρίσκεται λεπτομερής αναγραφή της προγενέστερης βιβλιογραφίας)

1. Σάβας, Κωνσταντίνος, Ειδήσεις τινές περί εμπορίου και φορολογίας εν Ελλάδι επί Τουρκοκρατίας, "Οικονομική Επιθεώρησης" 6(1878-79), 486-515, επανέκδοση Αθήνα, Ν. Καραβίας, 1977 Βιβλ. Ιστορικών Μελετών, αρ. 113.
2. Βόρειος Σ., Το ελληνικό εμπορικό ναυτικό κατά τον XVIII αιώνα, Αθήνα 1940.
3. Κρεμμυδάς Βασίλης, Το εμπόριο της Πελοποννήσου στο 18ο αιώνα (1715-1792), Αθήνα 1972.
4. Σιορόκας Γεώργιος, Το γαλλικό προξενείο της Άρτας (1702-1799), Ιωάννινα 1981.
5. Αρχοντίδης Αστέριος, Η Βενετοκρατία στη Δυτική Ελλάδα (1684-1699), Θεσσαλονίκη 1983.
6. Γιαννακοπούλου Ελένη, Γαλλοελληνική εκμετάλλευση δασών στη Δυτική Ελλάδα (1710-1792), Αθήνα 1987.

